

Om behov

1.

Ett karakteristiskt drag i bilden av vår tids tänkande har varit ett tilltagande intresse för handlingslivets filosofi. Inom den logiskt-analytiskt orienterade riktningen, som länge varit förhärskande i de anglosaxiska och skandinaviska länderna, har utom handlingsbegreppet ett antal med detta sammanhängande begrepp såsom avsikt (intention), begär, motiv, vilja och önskan varit föremål för undersökning. Ett viktigt begrepp, som hör till samma grupp, har emellertid råkat i skymundan. Det är begreppet *behov* (engelska: *need*). En blick i Index i de viktigaste arbetena från senare år i handlingsfilosofi är härvid belysande. Ofta söker man där ordet förgäves.

De tankar om begreppet behov, som jag här skrivit ner, har i viss utsträckning inspirerats av läsningen av ett otryckt manuskript av en ung dansk filosof, Kai Sørlander, samt av professor Knut-Erik Tranøys uppsats "From Human Needs to Human Rights" i tidskriften *Ratio* för år 1972. Tranøys artikel synes mig höra till det bästa, som skrivits om behovsbegreppet inom den analytiska traditionen.

2.

I mitt arbete *The Varieties of Goodness*, som kom ut för snart tjugo år sedan, har jag tidigare gjort ett försök att bestämma begreppet behov. Min "definition" kan parafrastras så här: En varelse *behöver* sådant, som det är *illa* för den att undvara.

"Definitionen" vill ingalunda täcka alla faktiska och väletablerade användningar av substantivet "behov" och verbet "behöva". Tvärtom finns det, som vi senare skall se, också en annan helt normal användning av ordet "behov". Då avses med det något som krävs för att ett visst *ändamål* skall kunna uppnås. Det finns en tendens att smälta samman de två användningarna. Jag skall försöka visa, varför denna tendens är skadlig.

Till utgångspunkt för diskussionen skall jag ta definitionen i *The Varieties of Goodness*. I denna bestäms begreppet behov genom begreppet om vad som är illa för en varelse, skadligt för varelsens välfärd. Men vad som är bra eller illa för en varelse är, säger man kanske, en fråga om *värdering*. Utom i vardagslivet spelar begreppet behov en viktig roll i flera vetenskaper: nationalekonomi, psykologi, sociologi, också biologi och medicin. Vetenskapen är, eller skall vara, värdefri. Ett begrepp behov, som bestäms utifrån en föreställning om en varelses väl, kan väl inte vara "vetenskapligt"? Jag föreställer mig att en orsak, varför filosoferna försummat begreppet i fråga, har varit dels svårigheten att undvara termerna "bra" och "illa" i sammanhanget, dels en fruktan för att införa värden i vetenskapen.

En sådan fruktan är oberättigad här. Den är det av flera orsaker. *En* är att påståendet, att en varelse har det illa, inte är något egentligt värdeomdöme. Att någon har det illa, är objektivt sant eller falskt, låt vara att det ofta kan vara svårt att avgöra, hur saken ligger till. Begreppet är *vagt* – och i detta måste man finna sig. Det leder till en falsk beskrivning av verkligheten, om man i en vetenskap använder sig av mera exakta (precisa) begrepp, än ämnet tillåter. För en sådan förfalskning varnade redan Aristoteles (*Den nikomachiska etiken*, Bok I, kap 3).

3.

Bara om *levande* varelser kan man i en egentlig mening säga, att de har det bra eller illa. Därför kan bara levande varelser ha behov. Man säger visserligen, t ex, att en bil behöver smörjas efter så och så många kilometers körning. Men ett sådant talesätt återgår på att bilen tjänar *människors* behov (ändamål). För att kunna fylla sin funktion måste bilen med viss regelbundenhet smörjas. Bilen själv har inte några behov.

Levande varelser indelas traditionellt i växter, djur och människor. (Människan är förvisso också ett djur, men ett mycket speciellt sådant – i varje fall som objekt för filosofisk betraktelse.) Alla tre slagen av varelser har behov.

En växt behöver ljus, luft och vatten, temperaturer inom drägliga gränser, en jordmån att växa i som har en bestämd kemisk sammansättning, olika för olika slag av växter. Blir dessa behov inte tillfredsställda upp till en viss minimigräns, dör plantan; blir de inte tillfredsställda upp till en lite högre gräns, *tynar* eller vissnar den. Får växten, vad den behöver, *trivs* den. En tynande planta har det illa, en planta som trivs har det bra. Dylika uttryck är inte att betrakta som metaforer.

Jag tror inte det är riktigt att kalla "tyna" och "trivas" värdebegrepp.

Det *syns* på en växt om den tynar eller trivs. Tynandet *uttrycker*, att den har det illa; att den trivs uttrycker att den har det bra. Man kunde kanske kalla begrepp som tyna och trivas *fysiognomiska begrepp*.

Vi vet alla av erfarenhet *ungefär* under vilka betingelser en planta trivs. Men en detaljerad kunskap om saken – tex om den nödiga kemiska beskaffenheten hos jordmånen – förutsätter undersökningar och expertis. Sambandet mellan det som en planta behöver för att trivas och dess tillstånd av trivsel är ett *kausalt* samband. Varje fråga av typen ”Behöver en varelse det och det?” är en fråga om kausalsamband. (Detta gäller också djur och människor, inte bara växter.)

När det gäller växter, är betingelserna för deras trivsel omständigheter av fysikalisk och kemisk natur. Nu kunde man mena, att också själva tillståndet av trivsel borde kunna beskrivas i fysikaliska och kemiska termer rörande växtens fysiologi och anatomi. Detta är sannolikt riktigt. En växtfysiolog skulle kanske med lätthet kunna ge en sådan beskrivning. Kausalrelationen mellan det som växten behöver och dess tillstånd av trivsel skulle då motsvara en relation mellan vissa fysikaliskt-kemiska processer och tillstånd hos plantan. Att känna till relationen kan vara av stort vetenskapligt intresse. Däremot vore det ett filosofiskt misstag om man menade, att man därmed hade gjort sig kvitt, eliminerat, de fysiognomiska begreppen tynande och trivsel. Ty för att kunna veta, om man lyckats riktigt beskriva tillståndet av trivsel i fysikaliskt-kemiska termer, måste man genom försök och iakttagelser fastställa, att plantan, när det fysikaliskt-kemiskt beskrivna tillståndet föreligger, faktiskt *trivs!* Det är alltså med tillhjälp av de ”ovetenskapliga” begreppen trivsel och tynande, som man kontrollerar om den ”vetenskapliga” beskrivningen i fysikaliskt-kemiska termer stämmer. De inexakta fysiognomiska begreppen har inte blivit *ersatta* med exakta begrepp. De utgör fortfarande grunden, på vilken påståenden om plantans behov vilar.

Jag har dröjt så pass utförligt vid dessa exempel ur växtvärlden, därför att jag tror, att de i all sin enkelhet är belysande för vissa karakteristiska drag hos begreppet behov och också för vissa filosofiska fördomar som vi är benägna att förknippa med det. Dessa drag återfinns också i mera komplicerade sammanhang, tex när vi talar om mänskliga behov. Men då är de kanske inte lika lätta att urskilja.

4.

Både växter och djur har behov. Men avsikter, begär, önsknings förefaller man inte kunna tala om hos växter. ”Blommorna på ängen törstar efter vatten” är en metafor. Men boskapens törst är ”verklig”.

Att man kan tillskriva djur men inte växter begär, sammanhänger med att djur i motsats till vad normalt är fallet med växter kan *röra sig*. (För denna synpunkt har jag att tacka Kai Sørlander.) Det törstiga djuret går efter, *söker* vatten – det hungriga föda. (Men också växtens rötter kan sägas "söka sig" mot det svåråtkomliga vattnet. Är detta talesätt bildligt? Jag förmodar, att så är fallet.)

Hunger och törst är i sig själva varken begär eller behov. De är snarare en sorts *förnimmelser*, som väcker ett *begär* att tillfredsställa ett *behov*. Den hungrige grips av lust efter mat. Föda är något som man behöver. Man kunde kalla hunger och törst ett slags *behovs-signaler*.

En varelses alla begär gäller emellertid inte saker, som den behöver. Björnen, som rivit en ko, grips, sägs det, av "blodtörst" och störtar sig nu begärligt över boskap. Men har den ett behov av animalisk föda? Det betyder: far den illa av att försaka en kött-diet?

En normal mänsklig varelse har inte ett alkoholbehov – på samma sätt som hon har ett behov av vissa vitaminer. Har alkoholisten ett behov av alkohol? Primärt har en alkoholist ett starkt *alkoholbegär*, som han ibland inte kan behärska. Han kanske också faktiskt har ett *alkoholbehov*, men den saken är inte alls enkel att veta. En läkare kan säga om en alkoholist, att han behöver sprit – nämligen om hans frustration, när han inte får dricka, skall anses vara ett större ont, skadligare för hans välbefinnande, än det onda som han gör sig med att dricka. Av en liknande orsak kan en narkoman tillåtas köpa och använda vissa droger. Han kan helt enkelt inte "leva" utan giftet, låt vara att också *det* gör honom illa.

Ett djur eller en människa känner inte att spontant begär efter allt som varelsen i fråga faktiskt behöver. En människa behöver en viss dos C-vitamin. Behovet blir i normala fall tillfredsställt av den sammansättning, som vår kost traditionellt har. Men jag vet inte, om underskott av C-vitamin, t ex vid skörbjugg, alstrar ett begär efter sådana födoämnen, som är särskilt rika på C-vitamin.

Begreppen begär och behov täcker sålunda inte varandra. Allt som man begär behöver man inte – och allt som man behöver begär man inte. Men trots dessa diskrepanser, så råder inom det egentliga djurriket en sorts "pre-etablerad harmoni" mellan begär och behov. (Så förefaller det mig i varje fall.) *I stort sett* har ett djur begär efter vad det behöver – och behöver det som det åtrår. För att upprätta denna harmoni spelar på det animala planet vissa organiska *förnimmelser*: hunger, törst, könsdrift, en förmedlande roll mellan begäret och behovet.

Det finns ingen anledning att mystifiera denna preetablerade harmoni. Fenomenet har säkert något att göra med selektionsmekanismer och villkoren för arters överlevande. Men jag finner saken märklig och värd

också en *filosofisk*, dvs begreppsligt-logisk, undersökning.

Jag skall likväl inte närmare fördjupa mig i frågan här.

5.

Det är troligen riktigt, att djur praktiskt taget undantagslöst följer sina begär, vare sig de behöver eller inte det begärda. Detta utesluter inte, att ett djur samtidigt kan erfara flera begär, som det inte samtidigt kan tillfredsställa. Det följer då den impuls, som är starkast. Jag skall inte spekulera om frågan, huruvida två lika starka begär verkar förlamande på ett djurs beteende. (Buridans famösa åsna mellan hötapparna.) Frågan är inte ointressant.

Jag föreställer mig, att det är djurets "slaviska beroende" av sina begär, som gör oss obenägna att tala om *handlingar*, när det gäller djur. Att handla, kunde man säga, är att göra något som man i samma situation *kunde* ha låtit bli att göra. Vad detta betyder, är mycket svårt att säga; den som lyckas har löst problemet om viljans frihet. Saken sammanhänger med att vi tillägger människor, men inte djur, föreställningar om påföljder, fattandet av beslut, vägande av skäl. Och allt detta hör i sin tur samman med att människan har ett språk, är en *talande* varelse. Man skall likväl inte tro, att här går en knivskarp gräns mellan människor och (andra) djur.

Med talförmågan sammanhänger också, att människan inte bara – liksom djuren – kan åtrå sådant som hon inte behöver och behöva sådant som hon inte åtrår, utan också *ha en mening* om huruvida hon behöver det som hon åtrår eller åtrår något som hon inte behöver. En sådan mening kan vara sann eller falsk. En falsk mening kan vara en rationalisering: man intalar sig, att det skulle vara illa för en att inte få, vad man åtrår, man m a o berättigar eller legitimerar begäret under en hänvisning till ett förment behov. En falsk mening kan också vara en illusion, som man bibringats av det sociala trycket i ett samhälle – modets nycker, reklamens makt och liknande behovsalstrare.

Tack vare nyssnämnda omständigheter är behovslivet hos människan ofantligt mycket mera komplicerat än hos djuren – och likaså svårigheterna att avgöra, vad som är ett verkligt behov, ofantligt mycket större.

6.

Man talar om "sanna" och "falska" behov, ibland också (Tranøy) om "legitima" och "illegitima" behov. Men detta är strängt taget en smula

vilseledande. Ty om det är illa för en varelse att vara utan en viss sak, så behöver varelsen i fråga "verkligen" denna sak. I vissa samhällen kan det emellertid vara *illegalt* att tillfredsställa ett ("sant") behov. Man kan t ex mena, att det är illa för människorna i ett modernt samhälle att bli undanhållna information om viktiga tilldragelser i världen. Detta samhälle kan då kritiseras för att undertrycka ett legitimt behov hos sina medlemmar. Det är snarast så vi skulle uttrycka oss och därmed skilja mellan det som är illegitimt och det som är illegalt.

I det moderna "konsumtionssamhället" lever människorna under ett enormt socialt tryck, som formar deras åsikter om vad de behöver. För cirka ett kvart sekel sedan uppstod ett "behov" i normala familjer att skaffa sig TV, senare blev det färg-TV, nu håller det på att bli audiovisuell utrustning för kassetter.

En i och för sig falsk eller ogrundad föreställning om ett behov kan få en sådan styrka, att man faktiskt "far illa" av att inte få begäret tillfredsställt. Grannarna betraktar kanske med förakt eller misstro den, som inte har bil fast han hade råd till det; kanske blir han rentav utfrusen ur gemenskapen såsom avvikande. Om han nu lider eller skulle lida under detta, behöver han faktiskt saken i fråga. Man kan kalla sådana av det sociala trycket framkallade (sekundära) behov *konstlade*. De förtjänar att kallas konstlade, emedan de framkallats av själva *föreställningen*, idén om att ett behov föreligger.

7.

Hur skall man veta, vad en människa behöver? Innan vi försöker besvara frågan, måste vi säga något om en annan användning av orden "behov" och "behöva" än den vi hittills uppmärksammat.

För att kunna slå in en spik behöver jag en hammare. För att kunna ta mig till och från mitt dagliga arbete behöver jag ett fortskaffningsmedel (privat eller publikt).

De två exemplen är sinsemellan lite olika. I det första fallet föreligger en *målsättning*: jag önskar slå in en spik. I det andra föreligger ett *normativt* förhållande: som innehavare av en tjänst är jag skyldig att infinna mig vid en bestämd tid på en bestämd plats. I båda fallen är påståendet, att jag behöver det och det, objektivt grundat i fakta om min situation – min förmåga, min boplats, mina önskningar, mina åtaganden. I intetdera fallet kan påståendet, att ett behov föreligger, kallas ett "värdeomdöme". Men det begrepp behov, varom här är fråga, faller inte heller *direkt* under det som åsyftades i vår "definition".

Jag behöver en hammare för att slå in en spik – men *behöver* jag slå in

en spik? Vanligen behöver man en sådan sak för något *annat* ändamål, t ex för att timra en låda. Varför behöver man timra en låda? Så kan man fortsätta att fråga, tills man angivit ett yttersta mål, som man inte mera kan ge skäl för. Ibland når man denna ändpunkt redan efter ett par omgångar frågor. Men ofta vet man snart inte längre, vad man skall svara.

Jag måste anlita ett fortskaffningsmedel för att komma till mitt arbete. Men behöver jag bo just där jag råkar bo och behöver jag ha det arbete jag har och behöver jag fylla mina förpliktelser i tjänsten (t ex att vara på plats en viss tid)? Någonstans måste jag ju bo och jag hade intet val (bostadsbristen är svår). Ett arbete behöver jag för att kunna försörja mig. Detta jobb är det enda, som jag har utbildning för. Och fyller jag inte mina avtalade förpliktelser, går jag miste om jobbet. Alltså: har jag inte tillgång till fortskaffningsmedel, blir det katastrof *för mig*. Jag far i högsta grad illa. Transport är sålunda inte bara ett medel för mig att komma i tid till jobbet – utan det är något som jag behöver för min välfärd. Behovet är i sista hand ett behov i den mening från vilken vi utgick i våra betraktelser.

Samma sak *kan* också gälla honom, som behövde en hammare för att slå in en spik. När det yttersta målet för hans handlande anges, kan det visa sig att det verkligen är "livsviktigt" för honom att få tag på en hammare, att han far illa om hans behov inte blir tillfredsställt. Men om det verkligen förhåller sig så eller inte är vanligen mycket svårt att med säkerhet fastställa.

Svaret på frågan, huruvida en människa *behöver* förverkliga sina målsättningar eller fullgöra sina skyldigheter beror sålunda på om en människa far illa av att frustreras eller av att försumma sina plikter. En enskild frustration behöver inte vara skadlig. Den kan tvärtom vara en hälsosam läxa: sträva inte efter sådant! eller: överskatta inte dina krafter! Men lika uppenbart är det, att upprepade eller ständiga frustrationer är skadligt. Den frustrerade mister självförtroendet, blir bitter och förgrämd, bär på olika resentment. Konsten att "leva ett gott liv" består till stor del i att man lyckas stämma sina målsättningar i harmoni med sina möjligheter. För hur detta skall ske finns det knappast något allmängiltigt recept, fastän många försök gjorts att skriva ut sådana.

I fråga om förpliktelser ligger saken lite annorlunda till. Det kan sägas höra ihop med normens själva idé, att "den illa gör den illa far". För att kunna leva ett normalt liv måste de flesta människor godta det sociala livets spelregler – inte bara följa lagens bud utan också de oskrivna regler, som angår vår heder: hänsyn för andra, pålitlighet och solidaritet.

Som känt kan lagens bud stå i strid med de normer, som vi själva godtagit (internaliserat) för vårt handlande. Några har menat, att en

människa far mera illa av att handla i strid med sin övertygelse än av att utstå straff för vägran att lyda lagen. Men inte heller på den konflikten tror jag det finns någon allmängiltig lösning.

8.

Handlande som syftar till att förverkliga den handlandes målsättningar eller till att fullgöra hans skyldigheter är *målinriktat* handlande. (I det senare fallet är målet att fullgöra skyldigheten.) Inriktningen på målet ger de handlingar och saker, som behövs för ändamålet, en särskild form av *rationalitet*. Termen "ändamålsrationalitet" (*Zweckrationalität*) har blivit känd framför allt tack vare den stora tyska sociologen Max Weber.

Jag tror det finns en benägenhet, både i teori och i praktik, att återföra alla frågor om behov till frågor om målinriktat handlande. I det moderna samhället har detta närt en tendens att uppfatta de sociala problemen som "tekniska" problem, som kan lösas av "experter" på olika typer av medel-mål-förhållanden. Man glömmer då lätt, att om det som behövs för ett visst ändamål är något som "verkligt" *behövs* beror på huruvida ändamålet självt är väsentligt för människors välfärd. Och den saken kan ingen vanlig expert avgöra.

9.

Innan vi går vidare, måste vi ännu säga något om en typ av behov, som intar ett slags mellanställning mellan de målbestämda behoven och de behov, som direkt har att göra med människors väl.

En människa, som är *sjuk* – fysiskt eller mentalt – har det illa. Men långtifrån alla, som har det illa, är sjuka. (Och det kan ifrågasättas, om alla, som är "objektivt" sjuka, har det illa – men sådana fall torde få hållas för marginala.) Sjukdom är sålunda ett speciellt slag av illabefinnande.

Den sjuke behöver medicin och terapi för att, om möjligt, bli botad. Men människor behöver – i allmänhet – inte medicin eller vård för att bevara hälsan. Normalt far en människa inte illa av att vara utan läkemedel. Det kan t o m vara bra att försöka undvara dem. Den sjukas behov av medicinsk hjälp faller därför inte direkt under den "definition" av behovsbegreppet, som gavs i början av uppsatsen.

Jag kan inte här gå in på sjukdomsbegreppets filosofi. (En beaktansvärd skrift på svenska om saken är docent Lennart Nordenfelts *Till sjukdomsbegreppets semantik, en begreppsanalytisk studie*, 1979.) Men

några saker må, starkt förenklade, nämnas.

I ett mycket stort antal fall kan sjukdom (också lyte och skada) fastställas på basen av somatiska symptom, som är logiskt oberoende av patientens illabefinnande. Att symptomen är logiskt oberoende betyder, ungefär, att de kan konstateras utan att man frågar patienten, hur han mår. Terapins ändamål är att påverka dessa symptom och, om möjligt, få dem att försvinna. Läkemedel, kirurgiska ingrepp, vård är medel till detta mål. Visst finns det olika meningar bland läkare om medlens effektivitet och rätta användning. Men meningarna grundar sig oftast på solid medicinsk forskning eller klinisk observation och i de grundläggande frågorna råder, får man väl tro, samstämmighet i uppfattningarna. Frågor om behov, som är ställda inom denna medel-mål ram är typiskt "tekniska" frågor, som medicinsk expertis har att besvara. Såsom sådana är de frikopplade från frågor om patientens väl.

Likväl får hela läkekonsten sin mening av att här finns en förbindelse. Ibland glömmar man det – vilket skämtsamt blir antytt i ordet "operationen lyckades, men patienten dog". Att närmare klargöra förbindelsen är också ett problem, men jag vet inte, om det med rätta kan kallas ett medicinskt problem. När har en människa det illa på det sätt som vi kallar att vara sjuk? Till en del måste svaret bero på hur hon själv värderar sin situation: klagar över smärtor eller illamående, nedsatta livsfunktioner, frustration över att inte "vara som andra", trötthet och leda vid livet. Men alla sådana värderingar godtas inte av den sociala omgivningen. Ibland avfärdas de som kverulans eller inbillningssjuka. Vad som är "verklig" sjukdom och därför *behöver* medicinsk behandling, kan inte alltid entydigt besvaras.

10.

Hälsa och sjukdom är sidor av den mera omfattande helhet, som jag kallat en varelses *väl*. Hälsa är en varelses naturliga tillstånd; sjukdom har sin grund i en störning av det naturliga eller normala tillståndet. Det utmärker sjukdomsaspekten av en varelses väl, att den har relativt väl definierade motsvarigheter i olika somatiska tillstånd hos varelsen i fråga – såsom jag ovan försökt förklara. Häri skiljer sig sjukdom från andra sidor av en varelses illa-befinnande.

Hos växter och djur är hälsa och sjukdom de viktigaste eller nästan de enda aspekterna av deras väl. Inte så hos människan. Växter och djur kan trivas och frodas. Men växter kan knappast skattas lyckliga eller olyckliga. Också djurens lycka och olycka är för det mesta kortvariga

och odifferentierade tillstånd i jämförelse med en människas och påminner mera om det vi omtalar som glädje och sorg.

Låt oss för enkelhetens skull kalla en människa, som har det illa utan att vara sjuk, olycklig. Vad en olycklig människa behöver för att bli lycklig kan i vissa avseenden jämföras med den terapi en sjuk människa behöver för att återfå hälsan. Liksom det finns en tendens i det moderna samhället att behandla sociala problem som "tekniska" frågor om medel till givna mål, så finns det, tror jag, en tendens att betrakta missförhållanden av typen narkomani, brottslighet eller prostitution som samhälls-sjukdomar, vilkas symptom man strävar att avlägsna med tillhjälp av lämplig terapi. En sak, som då ofta råkar i skymundan, är själva målsättningen, dvs arten av det sociala hälsotillstånd, som menas ha rubbats och vars återställande de terapeutiska åtgärderna förmodas tjäna. Vad är ett friskt samhälle och vad *behöver* dess medlemmar för att kunna leva ett fullvärdigt liv?

Olycka är liksom sjukdom ett tillstånd, som visar sig dels i en människas egen värdesättning av sin livssituation, dels i hennes faktiska livsföring. Olika former av aggressivt och asocialt beteende: flykt undan ansvar, hänsynslöshet och oginhet mot andra, känslökyla och själviskhet kan vara objektiva tecken, som visar, att en människa har det illa också helt oberoende av hur hon själv "känner det". Man kan vara av olika mening om hur sådana tecken skall tydas, men att kalla själva tydningen ett "värdeomdöme" är nog inte riktigt. En människas illabefinnande är, liksom en växts tynande, ett *fysiognomiskt* tillstånd eller ett uttryck som vi registrerar – också då det inte, som när sjukdom föreligger, har bestämda motsvarigheter i somatiska anomalier hos varelsen i fråga (människan eller växten).

11.

Det som en människa behöver för sitt väl eller för att inte fara illa kunde också kallas det som en människa behöver *såsom människa*. Man bör skilja behov i denna mening från behov som är målinriktade. Människans väl är inte något "ändamål" i ordets egentliga mening. Ändamål är sådant som människor på grund av läggning eller yttre omständigheters tvång fullföljer – den ena ett, den andra ett annat. (Ändamål är "kontingenta" kunde man säga med nyttjande av vedertagen filosofisk terminologi.)

En del av de behov, som (direkt) angår hennes väl, har människan gemensamt med djur och växter. Hit hör behovet av näring, av skydd mot vädrets växlingar, av en fredad plats att uppföda sin avkomma på.

Man kan kalla dessa gemensamma behov "animaliska" och skilja dem från de "specifikt mänskliga". *Det som behövs* för att tillfredsställa dessa gemensamma behov, är likväl mycket olika hos människor och djur – och likaså olika i olika samhällen eller på olika stadier av ett samhälles utveckling. Också människans animala behovsliv har en *historisk dimension* som, i varje fall i det stora hela, saknas i djurvärlden.

Ett exempel. Den diet, som för låt oss säga hundra år sedan var den vanliga i våra länder, skulle troligen i dag anses ensidig och ohälsosam. Vi "lever bättre" i dag, säger man; vi fruktar inte (just nu) hungersnöd av det slag, som tidigare ofta hemsökte också våra länder. Men detta betyder *inte*, att människorna *då* hade "behövt" alla sådana ingredienser i sin kost, som vi har och utan vilka många av oss skulle fara illa. Det kan hända att det fanns relativt *flera* människor då, som hade det illa på grund av otillräcklig föda – men det är en annan historia.

Inte behoven såsom sådana, men det som krävs för att tillfredsställa dem är alltså en funktion av samhällsförhållandena och förändras med förändringar i den historiska situationen. Förändringar i samhället är i sin tur på olika sätt betingade av behovens dynamik, – men på detta beroendeförhållande skall jag inte här försöka gå in.

12.

Vilka är då de specifikt mänskliga behoven? En kärleksfull och trygg omgivning, särskilt i barndomen och under uppväxtåren, uppfostran till ett liv i den människogemenskap, som man naturligt hör till, möjligheter att få och ge bevis på vänskap och ömhet: detta är vad människan behöver utöver den animala tillfredsställelsen. Men också dessa "högre" behov har sin "animala" förankring. Vi finner dem i deras rudimentära former i djurvärlden. Det specifikt mänskliga synes bara bestå i de komplikationer, som följer av att människan är en talande varelse (jfr avsnitt 5 ovan) och därför, allena i djurriket, utvecklade livsformer som vi kallar *kultur*.

Det är också människans beroende av sina kulturmönster, som äventyrar hennes möjligheter att få det som hon behöver för sitt väl. I varje kultur finns ett frö till konflikt mellan målinriktad rationalitet och det som är bra för "människan som människa", mellan det hon önskar och åtrår eller hetsas till att söka och det hon verkligen behöver. När konflikten tillspetsas uppstår det tillstånd, som med Freud kunde kallas "vantrivsel i kulturen" (*das Unbehagen in der Kultur*) och som förmodligen hänger samman med de slitningar, som utmärker en högkulturs förfall.

Många tecken tyder på att vår tid upplever just en sådan konflikt

mellan begär och behov. Den målinriktade rationalitet, som kommit att spela en allt överskuggande roll i vår egen kultur samtidigt som den brutit sönder gamla kulturmönster över hela jordklotet, representeras av den *tekniska utvecklingen* och den *industriella produktionsformen*. Målsättningen är att maximalt kunna exploatera naturens tillgångar och optimalt kunna styra naturkrafterna. Denna målsättning försöker man legitimera med att den syftar till att göra livet lättare för människan genom att höja hennes materiella levnadsstandard. Det är högst tvivelaktigt, om detta är annat än en sken-legitimering. Det industrialiserade och teknifierade konsumtionssamhällets livsstil ifrågasätts i tilltagande grad i den rika delen av världen. Och om denna livsform överhuvudtaget går att genomföra globalt, antingen i form av en utjämning av skillnaden mellan rika och fattiga länder eller en gradvis höjning av de senares nivå i riktning mot de förras, börjar tyckas alltmer tvivelaktigt. Det är långt mera troligt, att förutsättningen för att den livsstil, som blivit vår, skall kunna bevaras, är en fortgående utarmning av dem, som står utanför.

Sålunda kan den "kulturkris", som de västerländska nationerna i dag upplever, ses som uttryck för en "behovskonflikt", dvs som en konflikt mellan det som krävs för att bevara industrisamhällets produktions- och konsumtionsmönster intakta och det som människan såsom människa behöver för sitt välbefinnande. Jag tror, att detta är ett nyttigt perspektiv om man vill förstå mänsklighetens nuvarande situation. En fråga för sig är, om ur en sådan självförståelse kan framgå annat än en resignerad visdom eller om den också kan bidra till att frigöra sådana självbevarande krafter inom människan, som räddar henne från undergången.